

IJTIMOYIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 5

2026

ISHONCH VA ISHONCHSIZLIKNING PAREMIOLOGIK BIRLIKLAR ORQALI KONSEPTUAL YORITILISHI

Ashurova Nilufar Ulug'bekovna

Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti, magistrant

Annotatsiya

Maqolada o'zbek tilidagi paremiologik birliklar — maqol va matallar asosida ishonch va ishonchsizlik konseptlarining lingvokognitiv xususiyatlari tadqiq etilgan. Tadqiqot davomida ushbu konseptlarning semantik tuzilmasi, yadro va periferik qatlamlari hamda ularning milliy-madaniy mazmuni paremiologik materiallar asosida tahlil qilindi. Shuningdek, ishonch va ishonchsizlik konseptlari paremiologik tizimda nafaqat lingvistik birlik sifatida, balki xalqning axloqiy tajribasi, madaniy tafakkuri va ijtimoiy munosabatlarini aks ettiruvchi muhim kognitiv-madaniy kategoriyalar sifatida namoyon bo'ladi.

Kalit so'zlar: paremiologiya, paremiologik birliklar, maqol va matallar, konseptual tahlil, lingvokognitiv yondashuv, ishonch konsepti, ishonchsizlik konsepti, semantik maydon, kognitiv metafora, madaniy kod, milliy tafakkur, lingvomadaniyat, emotsional semantika, axloqiy qadriyatlar, obrazli tafakkur, xalq og'zaki ijodi..

КОНЦЕПТУАЛЬНОЕ ОСВЕЩЕНИЕ ДОВЕРИЯ И НЕДОВЕРИЯ ЧЕРЕЗ ПАРЕМИОЛОГИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ

Ашурова Нилуфар Улугбековна

Университет точных и социальных наук, магистрант

Аннотация

В статье исследуются лингвокогнитивные особенности концептов доверия и недоверия на основе паремиологических единиц узбекского языка — пословиц и поговорок. В ходе исследования проанализированы семантическая структура данных концептов, их ядро и периферийные слои, а также национально-культурное содержание на основе паремиологического материала. Показано, что концепты доверия и недоверия в паремиологической системе выступают не только как лингвистические единицы, но и как важные когнитивно-культурные категории, отражающие моральный опыт, культурное мышление и социальные отношения народа.

Ключевые слова: паремиология, паремиологические единицы, пословицы и поговорки, концептуальный анализ, лингвокогнитивный подход, концепт доверия, концепт недоверия, семантическое поле, когнитивная метафора, культурный код, национальное мышление, лингвокультура, эмоциональная семантика, нравственные ценности, образное мышление, устное народное творчество..

CONCEPTUAL REPRESENTATION OF TRUST AND DISTRUST THROUGH PAREMIOLOGICAL UNITS

Ashurova Nilufar Ulug'bekovna

University of Exact and Social Sciences, Master's student

Abstract

The article investigates the linguocognitive features of the concepts of trust and distrust based on paremiological units of the Uzbek language—proverbs and sayings. The study analyzes the semantic structure of these concepts, their core and peripheral layers, as well as their national-cultural content using paremiological material. It is shown that in the paremiological system, the concepts of trust and distrust function not only as linguistic units but also as significant cognitive-cultural categories reflecting the moral experience, cultural thinking, and social relations of the people.

Keywords: paremiology, paremiological units, proverbs and sayings, conceptual analysis, linguocognitive approach, concept of trust, concept of distrust, semantic field, cognitive metaphor, cultural code, national thinking, linguoculture, emotional semantics, moral values, figurative thinking, folklore..

Paremiologiya xalq og'zaki ijodining eng qadimiy qatlamlaridan biri bo'lib, maqol va matallar orqali millatning ijtimoiy tajribasi, axloqiy qarashlari va madaniy tafakkurini ifodalaydi. Lingvokognitiv

yondashuvga ko'ra, paremiologik birliklar faqat til birliklari emas, balki inson ongida shakllangan konseptlarni obrazli va metaforik tarzda ifodalovchi kognitiv strukturalardir [1]. Shu nuqtayi nazardan, ishonch va ishonchsizlik konseptlari ham xalq tafakkurida shakllangan murakkab mental kategoriyalar sifatida maqol va matallarda o'z aksini topadi. Bu konseptlar semantik jihatdan qarama-qarshi bo'lsa-da, ular birgalikda insonlararo munosabatlar tizimini ifodalaydi.

O'zbek paremiologik fondida "ishonch" konsepti ijobiy aksiologik maydonga mansub bo'lib, u sadoqat, rostgo'ylik, hamkorlik, tayanch va ijtimoiy barqarorlik kabi qadriyatlar bilan uzviy bog'langan holda ifodalanadi. Xususan, "Do'stlikning boshi — ishonch" maqoli semantik-pragmatik jihatdan do'stlik munosabatlarining shakllanishida ishonchning determinativ (belgilovchi) omil ekanligini ko'rsatadi. Mazkur paremiologik birlikda ishonch do'stlikning boshlang'ich nuqtasi sifatida konseptuallashtirilib, inson uchun eng yaqin ijtimoiy subyekt — do'st — aynan ishonch mezoni orqali aniqlanishi ta'kidlanadi. Bu yerda ishonch → do'stlik sabab-oqibat modeli namoyon bo'ladi [2].

Mazkur g'oya boshqa maqollar bilan ham mustahkamlanadi:

• "Do'st boshdan bilinadi" — ishonch sinov jarayonida yuzaga chiqadi, ya'ni vaqt va vaziyat uning haqiqiy mezonidir;

• "Yaxshi do'st — jon ozig'i" — ishonchli do'st inson uchun ruhiy tayanch sifatida talqin qilinadi;

• "Rost so'z — toshni yoradi" — rostgo'ylik ishonchning asosiy komponenti ekanini ifodalaydi [4].

Bunga qarama-qarshi ravishda, "O'zingga ehtiyot bo'l, qo'shningni o'g'ri tutma" maqolida ehtiyotkorlik va ijtimoiy mas'uliyat g'oyalari ilgari suriladi. Ushbu maqolning implikativ mazmunida ishonchsizlik fenomenining salbiy oqibatlari mujassam: insonlararo munosabatlarda beparvolik yoki nojo'ya xatti-harakatlar natijasida ishonchning yo'qolishi do'stlik, qo'shnichilik kabi muhim ijtimoiy qadriyatlarining yemirilishiga olib keladi.

Bu fikrni quyidagi maqollar yanada ochib beradi:

• "Yolg'onning umri qisqa" — yolg'on ishonchni yemiruvchi omil sifatida talqin qilinadi;

• "Ishonchsiz ish bitmas" — ijtimoiy va amaliy faoliyatda ishonchning zarurligi ta'kidlanadi;

• "Bir qo'l bilan qarsak chalib bo'lmas" — hamkorlik o'zaro ishonchga tayanishini bildiradi [4].

Keltirilgan paremiologik birliklar tahlili shuni ko'rsatadiki, o'zbek tilida "ishonch" konsepti ikki qirrali semantik tuzilishga ega:

1. ijobiy planda u ijtimoiy munosabatlarni shakllantiruvchi va mustahkamlovchi konstruktiv konsept sifatida (do'stlik, rostgo'ylik, sadoqat orqali);
2. salbiy planda esa uning inkori — ishonchsizlik — ijtimoiy aloqalarni izdan chiqaruvchi destruktiv antikonsept sifatida namoyon bo'ladi.

Shu tariqa, maqol va matallar "ishonch"ni nafaqat axloqiy qadriyat, balki jamiyatdagi ijtimoiy uyg'unlik va barqarorlikni ta'minlovchi muhim lingvomadaniy kategoriya sifatida talqin qiladi.

O'zbek xalq maqollarida ishonch va ishonchsizlik konseptlari insoniy munosabatlarning aksiologik (qadriyatga yo'naltirilgan) tizimida muhim o'rin egallaydi. Mazkur paremiologik birliklar orqali sadoqat, va'daga vafodorlik, rostgo'ylik kabi ijobiy fazilatlar ulug'lanib, aksincha, shubha va ishonchsizlikning destruktiv tabiati ochib beriladi [5].

Xususan, "ishonch — do'stlik asosi" degan umumlashma mazmun o'zbek maqollarida muntazam takrorlanadi va turli obrazli shakllarda ifodalanadi. Bu holat ishonchning ijtimoiy aloqalarni shakllantiruvchi va mustahkamlovchi asosiy omil ekanini ko'rsatadi. Shu bilan birga, ishonchga zid bo'lgan shubha (gumon) ijtimoiy munosabatlarni izdan chiqaruvchi omil sifatida talqin qilinadi.

Masalan, "Gumon do'stdan ajratar, gumon imondan ayirar" maqoli semantik jihatdan nihoyatda kuchli aksiologik yuklamaga ega. Unda "gumon" (shubha) ikki darajadagi salbiy oqibat bilan bog'lanadi:

1. Ijtimoiy daraja — do'stlik rishtalarining uzilishi (insonlararo aloqalarning buzilishi);
2. Ma'naviy-axloqiy daraja — imonning zaiflashuvi yoki yo'qolishi (ichki ruhiy barqarorlikning izdan chiqishi).

Shu tariqa, mazkur maqolda shubha nafaqat ijtimoiy, balki ma'naviy halokat omili sifatida konseptuallashtiriladi [7].

Bu fikrni boshqa maqollar ham tasdiqlaydi:

• "Ishonch yo'q joyda baraka yo'q" maqoli o'zbek paremiologik tafakkurida ishonch konseptining ijtimoiy-falsafiy mohiyatini ixcham, lekin chuqur ifodalovchi birliklardan biridir. Uni bir necha ilmiy yo'nalishda kengroq tahlil qilish mumkin: semantik jihatdan ishonch — ijtimoiy

munosabatlarning asosi, ichki barqarorlik va o‘zaro ishonchlilikni bildirsa, baraka — nafaqat moddiy farovonlik, balki ma’naviy osoyishtalik, uyg‘unlik va samaradorlikni ham anglatadi. Shuningdek, bu maqol ijtimoiy munosabatlarning poydevori, barqarorlik va farovonlikning asosiy sharti va jamiyat taraqqiyotining muhim omili sifatida konseptuallashtiradi. Shu bois mazkur paremiologik birlik nafaqat axloqiy pand-nasihad, balki chuqur ijtimoiy-falsafiy mazmunga ega umumlashma sifatida ahamiyat kasb etadi.

“Yolg‘on ishonchni yemirar” maqoli o‘zbek paremiologik tafakkurida yolg‘on va ishonch o‘rtasidagi antagonistik (qarama-qarshi) munosabatni ifodalovchi muhim birlikdir. Ushbu maqolda “yolg‘on” destruktiv omil sifatida, “ishonch” esa ijtimoiy munosabatlarning konstruktiv asosi sifatida konseptuallashtiriladi. Maqolda “yemirar” fe’li metaforik xarakterga ega bo‘lib, u asta-sekinlik bilan buzish, ichdan chiratish ma’nolarini anglatadi. Demak, yolg‘on ishonchni birdaniga emas, balki bosqichma-bosqich yemiruvchi, ichki zaiflashtiruvchi kuch sifatida talqin qilinadi. Bu esa ishonchning nozik va himoyaga muhtoj ijtimoiy hodisa ekanini ko‘rsatadi [8].

“Va’da — erkakning garovi” maqoli o‘zbek xalq paremiologiyasida va’daga sodiqlikni ijtimoiy va axloqiy mas’uliyatning muhim mezon sifatida talqin qiluvchi birliklardan biridir. Mazkur maqolda “va’da” tushunchasi oddiy og‘zaki ifoda emas, balki shaxsning obro‘si, ishonchliligi va ijtimoiy mavqeyini belgilovchi axloqiy majburiyat sifatida konseptuallashtiriladi [9].

O‘zbek xalq maqol va matallarida “ishonch” va “ishonchsizlik” konseptlari insoniy munosabatlarni tartibga soluvchi muhim lingvomadaniy va aksiologik kategoriyalar sifatida namoyon bo‘ladi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ishonch konsepti asosan ijobiy qadriyatlar — sadoqat, rostgo‘ylik, hamkorlik, va’daga vafodorlik hamda ijtimoiy barqarorlik bilan uzviy bog‘langan holda ifodalanadi.

Paremiologik birliklarda ishonch do‘stlik va jamiyat birligining poydevori sifatida talqin qilinib, uning mavjudligi insonlar o‘rtasida mustahkam ijtimoiy aloqalar, o‘zaro hurmat va farovonlikni ta’minlashi ta’kidlanadi. Aksincha, ishonchsizlik va shubha esa yolg‘on, gumon va beqarorlik bilan bog‘lanib, ijtimoiy munosabatlarning yemirilishi, do‘stlik va hamkorlikning buzilishi kabi salbiy oqibatlarni yuzaga keltiruvchi omil sifatida ko‘rsatiladi.

Shu nuqtayi nazardan, o‘zbek maqol va matallari ishonchni jamiyatning ma’naviy tayanchi, barqarorlik va farovonlikning asosiy sharti sifatida konseptuallashtiradi. Ular orqali xalq tafakkurida ishonch va ishonchsizlik o‘rtasidagi keskin qarama-qarshilik aniq ifodalanib, ijtimoiy hayotda rostgo‘ylik va sadoqatning ustuvorligi targ‘ib etiladi. Umuman olganda, ushbu paremiologik materiallar “ishonch” konseptining nafaqat axloqiy, balki ijtimoiy-falsafiy va lingvomadaniy jihatdan ham muhim o‘rin egallashini tasdiqlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Maslova V. A. Linguoculturology. – Moskva: Akademiya, 2001.
2. Popova Z. D., Sternin I. A. Kognitiv lingvistika. – Voronej: VGU, 2007.
3. Abdullayev F. O‘zbek tilining paremiologiyasi. – Toshkent: Fan, 2012.
4. G‘afurov I. G. O‘zbek xalq maqollari. – Toshkent: Sharq, 2005.
5. Alimuhamedov A. O‘zbek tilida frazeologiya va paremiologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010.
6. Mamatov A. E. O‘zbek tilining lingvokulturologik asoslari. – Toshkent: Fan, 2018.
7. Wierzbicka A. Understanding Cultures through Their Key Words. – Oxford: Oxford University Press, 1997.
8. Bartminski J. Aspects of Cognitive Ethnolinguistics. – Sheffield: Equinox, 2009.
9. Yo‘ldoshev Q. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi. – Toshkent: G‘afur G‘ulom, 2015.